

Kummajaisten maailma ja kulttuurintutkimus huomaamisen taiteena

Arts of Living on a Damaged Planet. Ghosts and Monsters of the Anthropocene. Toim. Anna Lowenhaupt Tsing, Heather Anne Swanson, Elaine Gan, Nils Bubandt. University of Minnesota Press 2017. 376 s.

Monilajiset symbioottiset järjestäytymiset havaitaan usein vasta silloin, kun ne purkautuvat ja kuolevat. Siksi humanististen tieteiden ja luonnontieteiden tulee yhdessä keskittyä piirtämään esiin sellaisia ilmiöitä, jotka yleensä jäävät tutkimuksen katvealueille: planeettamme kummajaisia. Tieteidenvälisessä kokoomateoksessa menneiden elämänmuotojen kummitukset ja monilajiset symbioottiset hirviöt kertovat, kuinka elämän taito voisi säilyä vahingoittuneissa ekosysteemeissä.

Kuunnella ja kertoa tarinoiden virtaa on metodi. Sen tutkimuskohde on kontaminoitunut elonkirjo, sen analyysiyksikkö on ennalta määräämätön kohtaaminen. (Tsing 2015, 37, suom. kirjoittajan.)

Näin antropologi Anna L. Tsing on kuvaillut etnografian mahdollisuuksia her-

kistä huomaamaan elinympäristöjen pieniä kertomuksia ja monilajisia vuorovaikutussuhteita. Teollinen kehitys runoo alleen pieniä tarinoita, jotka voivat paljastaa jotain olennaista elämän jatkuvuuden mahdollisuuksista ekokatastrofien aikakaudella. *Arts of living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene* yhdistää humanistisia ja luonnontieteiden lähestymistapoja hahmottaakseen näitä tulevaisuuden mahdollisuuksia.

Ilmastonmuutoksen kiihtymisestä ja sukupuuttoaallostasta huolimatta monesta suunnasta tulvii jatkuvasti viestejä kasvun välttämättömyydestä: on ostettava uusia autoja, tehtävä enemmän lapsia, innovoitava lisää kehitystä. *Arts of living* esittää päinvastaisen vaatimuksen. Meidän tulisi katsoa kohti jotakin lähes näkymätöntä: maailmamme hirviöitä ja aaveita. Nämä kummajaiset viittaavat lajienvälisiin, yhteisestä menneisyydestä kumpuaviin yhteiselämän muotoihin, jotka itse asiassa tekevät maailmasta elinkelpoisen – ja joiden olemassaoloa kulutustalouden kasvu uhkaa. Monimuotoisen ympäristön selviytyminen on välttämätön ehto myös ihmisen olemassaolon jatkumiselle, joten meidän täytyy havahtua keskinäiseen riippuvaisuuteemme muusta elonkirjosta.

Länsimaisen modernin subjektin ja muun luonnon välistä jakolinjaa onkin

viime vuosikymmeninä purettu ansiokkaasti: posthumanismin leviäminen eri tieteenaloille, uusmaterialismi, antropologian ontologinen käänne ja ylipäättään relationaaliset ontologiat ravistelevat koko modernia kehitysparadigmaa. Antroposeenin käsite tuo esiin ihmiskeskeisen kehitysajattelun luomien ongelmien vakavuuden. Termi kuvaa geologista aikakautta, jolloin ihmisestä on tullut planeettaa peruuttamattomasti muokkaava luonnonvoima. Myös antroposeenin käsitettä itseään on kritisoitu koko ihmiskunnan historian niputtamisesta teolliseen kapitalismiin; onhan ihminen muokannut ympäristöönsä jo vuosituhansien ajan ja vasta fossiilisen energian käyttö on johtanut elonkirjon laajamittaiseen tuhoutumiseen.

Tieteidenvälinen kokoelma *Arts of living* kertookin yhteen kietoutuneista elämänmuodoista. Kirjoittajat ovat eri alojen tuntijoita hiukkasfyysikko-filosofi Karen Baradista aina evoluutiobiologi Scott F. Gilbertiin ja edesmenneeseen kirjailija Ursula LeGuiniin. Kirjan toimittajien mukaan humanististen tieteiden, luonnontieteiden ja taiteen keinojen erottaminen sopi modernin kehityksen suureen kertomukseen, mutta ei palvele selviytymistä yhteistyössä vaurioituneella planeetalla. Huolellisesti kuvitettu kirja on itse kaksiosainen taide-teos: toisesta etukannesta alkaa kummi-

tusten osuus, *Ghosts*, ja kirjan kääntöpuolelta *Monsters*-osio.

Aaveiden näkeminen ympäristön erilaisissa ajallisuuksissa

Kummitusten kirja kantaa sivuillaan antroposeenin ”riivattujen maisemien tuulia”. Maisema tarkoittaa kirjan toimittajille inhimillisten sekä muiden kuin ihmisten päällekkäisiä ja sisäkkäisiä elinympäristöjä, joiden aaveet ovat elinympäristöjä tuottavien ja purkavien, enemmän-kuin-inhimillisten historioiden jättämiä jälkiä. Ammoin kadonneiden lajien ja symbioottisten rakenteiden aaveet jäävät maisemaan. Jättevuolet USA:n ja Meksikon rajalla ovat väkivallan jäänteitä, aaveita, siinä missä Tsernobylin radioaktiivinen säteily. Tieteellinen ja taiteellinen uteliaisuus voi tuoda erilaiset ajat ja ajallisuudet näkyviin.

Artikkelissaan ”Shimmer: When everything you love is being trashed” ekofilosofi ja ympäristöhumanisti Deborah Bird Rose kertoo australialaisten julmasta huvista, jossa jättiläishedelmälepakoita ammutaan värikuulapussyillä. Välinpitämättömän urheilun vastakohdaksi Rose nostaa *Youlngu*-aboriginaalien käsitteen *Bir'yun*, ”hohde”. Hohde kuvaa lajien keskinäisriippuvuudesta syntyvää loistokkuutta: eukalyptus kukkii

houkuttelevasti, jolloin hedelmälepakot tulevat nauttimaan mettä ja samalla kuljettamaan siitepölyä. Analyyttisenä työkaluna *Bir'yun* kuulosteleee ikiaikaisia rytmejä, lajienvälisten suhteiden toistuvia aaltoja sekä erilaisia ajallisuksia ja unia. Australian hallitsemattomien metsäpalojen roihu sammuttaa näiden kytkösten hohteen. Sukupuutot eivät nimitäin koske vain lajeja, vaan monilajisten elinympäristöjen erityisiä yhteistoiminnan muotoja, joita ihmiskeskeinen kehitysajattelu ei ole ehtinyt edes huomata.

Aaveet ja niiden hohde täytyy siis opetella huomaamaan. Sukupuutot ovat monilajisia tapahtumia; kauan sitten eläneet lajit ovat läsnä nykyisten selviytymistapojen rakenteissa (Jens-Cristian Svenning). Karen Baradin ydinpommin kautta kuvaamassa ”oudossa topologiasa” kaikki aika-avaruus-aineen skaalat sisältävät toisensa. Nils Bubandtin artikkelissa öljyteollisuuden ja kivimagian keskinäinen kietoutuminen mutatulvan tuhoaman yhteisön ympäristösuhteeseen vie vernakulaarisen tiedon äärelle: kansanperinteen kertomukset paikallisista hengistä muistuttavat teollisuuden tuhoamien ympäristöjen aaveita. Samaa aikaan jäkälät, jotka koostuvat levästä ja sienestä, elävät yhdysvaltalaisen hautausmaan muistokivillä kuolematta koskaan vanhuuteen (Anne Pringle).

Antroposeenin hirviöt

Kuten antiikin myyttien *khimeira*-hirviö, joka koostui eri eläinten osista, eliöt rakentuvat eri lajien yhteenkietoutumisissa. Elämänmuotojen ja lajien yhteisevoluution tutkimus tulee esiin *holobiontin* käsitteessä (Scott F. Gilbert): eliöt ovat monilajisen yhteistyön ilmenemismuotoja. Mikrobiaaliset maailmat läpäisevät ruumiimme. Mustekala elättää vatsassaan valoa hohtavia bakteereja, jotta saaliseläimet eivät näkisi kuun sen yli heittämää varjoa (Margaret McFall-Ngai) ja norjalainen lohenkasvatusta vaatii toisen kalalajin läsnäolon, jotta loiset pysyvät hallinnassa (Marianne Lien). Elämän yhteismuotoutumisen, *symbiogenesisin*, ymmärtäminen edellyttää tieteiden- ja taiteiden välistä ajattelua ja aktivismia (Donna Haraway).

Hirviön metafora kuvaa hauraita yhteenkietoutumisen muotoja, jotka voivat olla symbioottisia tai toisensa syrjäyttäviä. Ne tekevät myös ihmisestä hirviön: antroposeenin kauhut ja ihmeet ovat osa meitä. Sukupuuttojen myötä monet symbioottiset rakenteet katoavat kiihdyvällä tahdilla. Etelä-Amerikasta Kanadaan kulkevat muuttolinnut ja niiden elinalueellaan levittämät loiset ja symbiootit kytkeytyvät jopa miljoonia vuosia vanhojen rapujen elinympäristöjen säilymiseen (Peter Funch). Monimuo-

toisuuden kato luo suojattomuutta yksittäisten lajien hirviömäiselle leviämislle kuten pandemioille. Jotta selviytyminen vaurioituneella planeetalla olisi mahdollista, on ymmärrettävä lajienvälistä yhteistoimintaa. Kiistelty termi antroposeeni kuvastaa kirjassa miljoonien vuosien aikana kehittyneitä ympäristöjä ja elämänmuotoja, jotka katoavat nyt silmänräpäyksessä.

Huomaamisen tiede ja taide

Arts of living -teos seuraa kertomuksia, jotka vievät modernin yksilön tuole puolen ja ympäristön moniin ajallisiin kerroksiin. Kalifornian kultaisten niittyjen kasvit ovat valtaosin kolonialistien mukana tulleita lajeja, mutta ekologien on vielä mahdollista jäljittää alkuperäisten niittykukkien vain muutamassa vuosisadassa kadonnut loisto, joka puolestaan kytkeytyy alueelta hävitettyjen alkuperäiskansojen tapoihin toimia paikallisessa ympäristössä (Ingrid M. Parker). Kadonneet lajit, symbioosit ja vuorovaikutussuhteet kasvien, eläinten ja mikrobien välillä jättävät jälkiä.

Teollinen tuotanto luo monia tahtottomia vaikutuksia. Nekin ovat maailmamme aaveita ja hirviöitä, joista jotkut, kuten rannoille kertyvä muovisaasta, ovat helpompia havaita; toiset unohdetaan. Millainen aave kätkeytyy vaika-

kapa sähkömagneettiseen säteilyyn, jonka vaikutuksia emme tunne? Yhdistämällä luonnonhistoriaa ja paikallisten elämänperintöjen ymmärrystä on mahdollista ottaa oppia menneisyydestä, jota ravitsivat eri ajat ja paikat. Kirjan toimitajien mukaan riivatut maisemat saavat kuvittelemaan toisia maailmoita, jotka ovat mahdollisia, koska ne ovat jo täällä.

Eri lajeista muodostuvat hirviöt ovat perustavanlaatuisia aikakausien ja lajien välisiä yhteenkietoutumisia, joiden ymmärtäminen on välttämätöntä nyt, kun planeetan elinkelpoisuus riippuu ihmisen toiminnasta. Havainnoinnin taide on etnografian ja kulttuurintutkimuksen keskeistä osaamista. Kummitusten kirjan mukaan juuri se on tie ulos unohduksesta, löytämään elämän jatkumiseen tarvittavia yhteistoiminnan taitoja.

Kirjoittajat mainitsevat myös vaihtoehtoja antroposeenin käsitteelle (*kapitaloseeni*, *chthulhuseeni*, *plantaatioseeni*) ja kiistävät, että antroposeenin käsite sinänsä edellyttäisi kuvitelmaa ihmiskunnan yhtenäisyydestä. Antropologi Mary Louise Pratt huomauttaa loppusanoissa, että kyse ei ole vain siitä, mitä käsite kuvaa. Mihail Bahtin kutsui *kronotoopiksi* aikaa ja tilaa kuvaavaa muodostumaa, jonka avulla yhteiskunta voi tarkastella itseään: antroposeeni on tällainen kronotooppi. Käsitteen tehtävä on auttaa ajattelemaan, missä tilanteessa

olemme, ja mahdollistaa toiminta (Mary L. Pratt). Selviytyminen antroposeenin aikakaudella liittyy siihen, kuinka siitä puhutaan. Kirja peräänkuuluttaa tieteen rajat murtavia keinoja huomata maailmamme kätkeytyvät ”aaveet” ja ”hirviöt”. Antroposeenin käsitettä voikin ajatella selityksen sijasta kysymyksenä. Sällyttääkö se turhaan koko ihmislajin hartioille fossiilisiin polttoaineisiin perustuvan kapitalismin luoman syöksykierteen? Kuinka suuntautua lajina toisin? Mikä on kulttuurintutkimuksen tehtävä tällaisena aikana?

Inkeri Aula

Kirjoittaja on kulttuuriantropologi Itä-Suomen yliopistossa (UEF). Tutkimustyönsään Aula etsii elinympäristön aaveita ja rikkaruohottuneiden maisemien tarinoita monipaikkaetnografian, aistien kulttuurintutkimuksen ja tieteen & taiteen välisen vuorovaikutuksen keinoin. Tällä hetkellä Aula tutkii ympäristösuhteiden ylisukupolvista muutosta osana kansainvälistä *SENSOTRA* -tutkimushanketta (Aistitut elinympäristöt muutoksessa: ylisukupolviset ympäristösuhteet Euroopassa 1950–2020, UEF).